Եւ ի լման ուխտիդին.
պպաշտամունս կատարեցին.
ապա գժոդովն արձակեցին,
գնալ իւրաքանչիւր տեղին:

Իսկ կատարիչ այս խորհրդին.
էր մարտիրոս քօթահիացին.
սա աշակերտ գոլով վեհին.
պէյթունեցի կարապետին:

Եւ նա ի սոյն ժամանակին,
կոստանդնուպօլիս էին.
անդ ձեռնադրեալ պատուով եղին.
կաթուղիկոս հայոց ազգին:

Եպիսկոպոսական կարգն վերին.
ընդհանուր իւրոց աշակերտին.
յղեաց գնա իւր քաղաքին.
օրհնել զնոր զեկեղեցին:

Իսկ քահանայքս այս տաճարին.
որք յարաժամ սպասաւոր էին.
տէր ակօք էր խիստ ծերունին.
տէր յօհաննէս ընկեր սորին:

Տէր սահմանն զմիւս դասին.
Տէր յարութիւնն հուսկ յետին
որոյ ձեռամբ գծագրեցին.
յիշատակարան այս մատենին:

Վերակացուք իշխանք սորին.
եւ այլք պէս պէս վաստակեցին,
իւրաքանչիւր իւրում կարգին,
յառաջակայան գրեսցին:

Մաղթեմք վասն այս յեկեղեցի.
որոյ անունն աստուածածնի,
վերա հիման անշարժ լինի.
մինչ ի գալուստն Քրիստոսի:

Զոյն պաշտամանց մի սպառեսցի.
կանդեղք սորա միշտ վառ լիցի,
անուշահոտ խունկ բուրեսցի.
ի սմա ի տուէ եւ գիշերի:

Աւադ խորան սուրբ գշխոյի,
գրկաբան անմահ փեսայի.
սուրբ սեղան վէմ աղջակիզի.
պատարագ անսպառ լիցի:

Դուռն յարաժամ մի փակեսցի,
աւետարան միա կարդասցի.
պատահարաց անփորձ լիցի,
մինչեւ ի կատարած աշխարհի:

Եւ ժողովուրդս այս տաճարի.
անցեալ ներկայ եւ ապառնի,
կենդանեացն մեղք քաւեսցի,
ննջելոց հանդիստ տացի:

Յորժամ եկեղեցի հարսնասցի.
անմահ փեսային մխասցի.
երրորդութիւն փառաւորեսցի,
յարաճդական յաւիտեանի: Ամէն:

Բայց զայս եւս պիտւի է թէ որոյ ա-
ւուրս չինեցաւ կամ որում ժամանակի: Ի
հայրապետութեան տէրն կարապետի ամե-
նայն հայոց կաթողիկոսի որ ի կոստանդի-
նուպոլիս օրհնեցաւ կաթողիկոս վասն լինե-
լոցն յԵջմիածին ի ներքս իշխանութեան օս-
մանցոց: Եւ ի պատրիարգութեան Երուսա-
ղէմի տեառն Գրիգորի Բաղիշեցոյ. որ անթիւ
պարագն սուրբ յակոբայ սա վճառեաց. եւ
այլ չատ չինութիւն արար, զի էր այր սուրբ
եւ ճգնաւոր: Եւ պատրիարգութեան կոս-
տանդինուպոլսոյ տեառն յոհաննիսի Բազի-
չեցոյ: Եւ ի ժամանակի Իե ամի թագաւո-
րութեան տաճկաց սուլտան ահմէդի. եւ վէ-
զիր նորին էր Իբրահիմ փաշայ Կեսարացի.
որոյ յաւուրս էր աւերումն աշխարհիս
հայոց. եւ գերեվարութիւն յազգս քրիստո-
նէից:

(Շարունակելի:) Հրատակիչ՝ Հ. Պ. ԶՕՐԹԵԱՆ

ԸՂԹԱՄԱՐԻ ՓՈՔՐ ԳՐԻԳՈՐԻՍ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՉԵՌԳԴԻՐ ՍՂՄՈՍԱՐԸՆԴ

(1563 Թ.)

(ՍԵՊՀԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆԳԼԻՈՅ DURHAM ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՒՍՄԱՆՑ ԲԱԺԻՆԻՆ)

ԹՈՒՂԹ՝ 231· նոր են սկիզբի հինգ եւ վերջին 1 թուղթերը: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 23·5 × 16·7: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսիւն, միասին են կանոնների առաջին էջերը: — ՆԻՒԹ՝ միջակ հաստ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ խաւաթարտեայ, կաշեպատ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԴ՝ ընդհանրապէս լաւ: Վերջին անգամ նորոգուած է 1810 թուին կ. Պոլսոյ մէջ· այդ ժամանակ աւելցուած են առաջին հինգ եւ վերջին 1 թուղթերը: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր, բաւական խոշոր ու կանոնաւոր· գուրղանների սկզբնատառերը՝ կարմիր գլխագիր, ինչպէս եւ կանոնների առաջին տողերը· իսկ սեւ մանր բոլորգիրով են գլուխների խորագիր բացատրութիւնները: — ԶԱՐԴԱԳԻՐՔ՝ ամէն գլխու սկիզբը, թուչնագիր ու բուսական մոտիւներով եւ մարդու դիմագիծով· ժժգոյն կարմիրով են բոլորը: — ԽՈՐԱՆ՝ աւարտեալ է 1810ի նորոգութեան Սաղմոսարանի սկիզբը գետեղուած: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ երեք լուսանցքի վրայ, էջ 47 եւ 103 Մովսէս մարգարէն է հաւանաբար եւ էջ 276՝ Եսայի մարգարէն (կիսամարմին)· կարմիր, կապոյտ եւ նարանջագոյն թաւաֆներով: էջ 5՝ տպագիր նկար Դաւիթ մարգարէի, փակցուած թերթին վրայ, հետեւեալ գրութեամբ· «Դաւիթ երգեր զՓառն ժ. ազի· Գրգ·»· շուրջը ծաղիկ գծագրուած, 1810 թուի նորոգողին ձեռամբ: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ իւրաքանչիւր կանոնի սկիզբը, էջ 56՝ փոքր, էջ 112, 175, 224, 280, 331, 383 (մէջը գրութիւն)՝ լայն, կարմիր ու կապոյտ գոյներով: — ԼՈՒՍԱՆՑՅԱԶԱՐԴՔ՝ առհասարակ գլուխներու սկիզբը՝ կարմրաւ, անարուեստ ու ժժգոյն, բուսական եւ կենդանական մոտիւներով: — ԴԱՏԱՐԿ՝ էջ 1—2, 4 (մասամբ), 6, 461 (աղտոտած) 462: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1563 թ·: — ԳՐԻՉ եւ ԾԱՂԿՈՂ՝ Գրիգոր աբեղայ: — ՍՏԱՑՈՂ՝ Գրիգորիս Բ. փոքր կաթողիկոս (1544—1572 [1]): — ՏԵՂԻ՝ կեցցա երկիր· որ կը գտնուէր Մոկիի հարաւ-արեւմտեան կողմը եւ սահմանափոյ էր Բաղէշի [2]: կեցցա գիւղ մըն ալ կայ եզեգիս աւանի մէջ, Ս· Աստուածածինն եկեղեցիով, հաւանական վաստուրակաւի «կեցցա երկիր»ին [3]: Բայց շատ հաւանաբար ներկայ Սաղմոսարանը գրուած է Բաղէշի սահմանակից կեցցա երկիրին մէջ, որովհետեւ, նախ, բաւական մօտ է Ագթամարի, ուր կը նստէր Գրիգորիս կաթողիկոս, եւ երկրորդ, ցիշատակարանը «կեցցա երկիր»[4] կ'ըսէ եւ ոչ թէ Ագթամար կամ Վասպուրական:

կեցցա գիւղ, որ է եզեգիս աւանին մէջ: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ՝ Չեռագիրս երկու տարի առաջ պրն· Գարագաշեանի կողմէ եւ միջնորդութեամբ պրն· Զարլըս Զօհրապի՝ նուիրուած է Անգլիոյ Տարհամ համալսարանի Արեւելեան Ուսմանց բաժնին: Այս մասին Սաղմոսարանին կցուած են երկու թղթիկներ, որոնց վրայ կը կարդանք· 1· «Presented by Monsieur H. Caracachian in memory of his mother Madame Perouze Caracachian» *մեքենագրեալ*): 2. «With Mr. Charles P. Zorab's *(այս անունը մխայն մեքենագրեալ)* (Vickers, da Costa and C.o's) compliments. Regis House, King William Street, London, E. C. 4.» *(տպագիր)*:

Մատեանս է լիակատար Սաղմոսարան՝ *բաժնուած է կանոններու գլուխներու եւ գուրղաններու: Իւրաքանչիւր կանոնի վերջաւորութեան կան մարգարէական օրհնութիւնք եւ մաղթանք, քարոզ եւ աղօթք պիշերային ժամու: Գլուխները ունին ընդարձակ խորագիր-բացատրութիւններ:*

1· էջ 7–56 կանոն Ա· էջ 71–51 «Աւրհնութիւն Մովսէսի եւ որդւոցն Իսրայէլի· — Աւրհնեսցուք ղՏէր զի փառաւք է փառաւորեալ···»: էջ 51–56՝ *մաղթանք, քարոզ եւ աղօթք պիշերային ժամու. «Քրիստոս է իմ Աստուած» եւայլն:*

2· էջ 56–111 կանոն Բ· էջ 103–107 «Աւրհնութիւն մեծին Մովսէսի աստուածախօս մարգարէին··· Նայեցարուք երկինք»: էջ 171–174՝ *մաղթանք, քարոզ եւ աղօթք պիշերային ժամու. «Տուք փառս Աստուծոյ» եւայլն:*

3· էջ 112–174 կանոն Գ· էջ 166–170 «Աւրհնութիւն Մովսէս մարգարէին··· Զի հուր բորբոքեցաւ». Նաեւ 170–171: էջ 171–174՝ *մաղթանք, քարոզ եւ աղօթք:*

4· էջ 175–223 կանոն Դ· էջ 219–221 «Աղաւթք Անոյշ··· Հաստատեցաւ սիրտ իմ»: էջ 221–223՝ *մաղթանք, քարոզ եւ աղօթք:*

5· էջ 224–279 կանոն Ե· էջ 276–279 «Աւրհնութիւն Եսայեայ(յ)··· Ի գիշերայ կանխէ հոգիս»: էջ 279՝ *մխայն մաղթանք:*

6· էջ 280–330 կանոն Զ· էջ 327–330 «Աղաւթք եկեղեցի թագաւորին··· Ես ասացի ի վերանալ յինէն աւուրց իմոց»: էջ 330՝ *մխայն մաղթանք:*

7· էջ 331—382 կանոն Է· էջ 379—380 «Աւրհնութիւն Եսայեայ մարգարէի»· էջ 381–

---

[1] Հանդ· Ամս·, 1930, էջ 55 եւ Գրիգորիս Ա· կաթողիկոս Աղթամարի, կեանքն եւ գործունեութիւնը, *Ակինեան, Վիեննա*, 1958, էջ 70Ա:

[2] *Ազգապատում*, էջ 2259:

[3] *Տես* ժե դարի հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններ, *Լ· Խաչիկեան, Երեւան, Մատենադարան* (1401—1450 *թթ·*)՝ 1955, էջ 579, 806*ա*:

[4] *Տես* Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց վասպուրականի, *Ներսէսեան, Թիֆլիս*, 1915, էջ 859*ա*:

© National Library of Armenia

382 «Ցօրժամ էր Յունան ի վար կխաին, աղաւթիէր եւ ասէր. Ի նեղութեան իմում»: Էջ 382՝ միայն մաղթանք:

8· Էջ 383 եւ չրնկթ· կանոն Ը· Էջ 427–432 «Աղաւթք Ամբակումայ մարգարէին ... Տէր զլուր քո լսեայ»: Էջ 432՝ միայն մաղթանք:

9· Կանոններէն եառ· Էջ 436–437 «Փոքր էի ես յեղբարս իմ»· Էջ 437–443 «Աբրհնուեթիւն Դանիէլի եւ երից մանկանց սրբոց Անանիանց... Աբրհնեալ ես Տէր Աստուած հարցն մերոց»: Էջ 443–445 «Մարգարէութիւն եւ աւրհնուեթիւն Աստուածածնին, կուսին ... Մեծացուսցէ»: Էջ 445–447 «Մարգարէութիւն Զաքարիա քահանայապետին... Աբրհնեալ Տէր Իսրայէլի»: Էջ 447 «Աբրհնուեթիւն ծերուն(ւոյն) Սիմէոնի... Արդ արձակես»: Էջ 449–452 խոստովանուեթիւն Մանասէ թագաւորին՝ «Տէր Ամենակալ»· այս խոստովանուեթիւնը բնագրի պրչուեթենէն փոքր ինչ տարբեր կ'երեւի· կարծէք դողդոջուն ձեռքով մը գրուած:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա· (Էջ 447–448, 453–455ա) ·— «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, որ եա կարողութիւն մեզամած անձինս Գրիգոր սուկ անուն արհզայի որ (Էջ 448) զանուն իմ սուրբ Թումեցի կոչեն, հասանել ի յաւարտ յաստուածաշունչ կտակի քնարանիս Դաւթի ... (կիսատ թողուած եւ չարունակուած Էջ 453) հասանել ի յաւարտ աստուածաշունչ կտակի ճնարաւնիս Դաւթի (կրկնուած), ի ՌԺԲ (1012 + 551 = 1563 Թ·) ամի, Զուկն կոչեցեալոյ, ի Լ· (= 30–րդ) ամի բանակալութեան Հոյնփարին եւ ի հայրապետութեան տեառն Փոլիբ Գրիգորիսի, ի յերկիրս Կեցնա, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի տաճարիս, յընտիր եւ ի ճշմարտաբան աւրինակէ: Եւ զի հոգ տարեալ տուղիս եւ բազում աշխատութեամբ զրեցի զսա յիշատակ Գրիգորիս կաթուղիկոսին, եւ ծնուցաց նորին՝ պարոն Խսհանդարին եւ Գուլաս փաչային, եւ եղբօրն իմոյ պարոն Սէֆէդընին, եւ կողակցին՝ Ղըրիմ խաթունին, եւ որդւոցն Ստեփաննոս եպիսկոպոսին եւ պարոն Խենդենին եւ կողակցին՝ Աղա քէկին, եւ Սմբատին, եւ Գագկէն, եւ որդւոց Խենդենին՝ Ղարին եւ Միրզին որ տարաժամ մահուամբ փոխեցաւ առ Քրիստոս, եւ հանդուցեալ եղբայրց իմոց, Գրիգորիս կաթողիկոսին, եւ հանդուցեալ եղբարն Սմբատին եւ որդւոցն Խսհանդարին, եւ զսահց՝ խանդին եւ Խաթունդարին եւ Գազզալադին, եւ այլ ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց եւ հազուցելոցն առհասարակ, Տէր Աստուածն ողորմեսցի· ամէն: Այլեւ հաւուն իմոյ Սմբատ թագաւորին եւ խանոյն Բէկի Խաթունին, եւ արեանառաւ հաւրեղբարցն, սրբազան կաթողիկոսացն, Տէր Զաքարիեանցն, որ փոխեալ են առ Քրիստոս, Աստուած ողորմի ասացէք նոցա· ամէն: Արդ աստուածեղէն եւ երկնապարգեւ զանձիս եւ լուսափայլ եւ մաքուր մարգարտիս ցանկացեալ եղեալ սրբասէր եւ ընտրեալ փոքր Գրիգորիս կաթողիկոսն, սըսացաւ զսա ի միխիթարութիւն անձին իւրոյ եւ ի յոյս փրկութեան, աւրինակ եղլերուին՝ որ յոլովութենէ հրեան մասինն, բաշխայ փափաքմամբ ի յաղբիւրս ջուրցն, ըստ բանի երջանկին Դաւթայ: Սոյնպէս եւ իմ ի յոլովութենէ մեղաց վարակեալ եւ ի խղճէ մատաց հարեալ, ի սպառնալեաց անչէջ զեհենայն առչորեալ, որ եա նըւէր եւ ընծայ ի դուռն զերահըռչակ կըմբեթայարկ եւ երկնամման սուրբ խաչին Աղբ-ամարայ· որ է դուռն երկնից եւ ճանապարհ արքայութեան, հրեղէն հայեն սեղան եւ սքանչելի պատկերն կենարար, կարապետ զալտեան Որդւոյն Աստուծոյ»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ· (Գրուած է Ա· յիշատակարանէն անմիջապէս ետք, 455–րդ Էջի երկրորդ սիւնակէն սկսեալ: Երկու յիշատակարաններուն ալ գիրը նոյնն է, բայց այս երկրորդ յիշատակարանին մէջ խօսողն է փոքր Գրիգոր Աղթամարցի կաթողիկոս, Սաղմոսարանին ստացողը:)· — «Փա՛ռք քեզ, կենդանի Բողար է՛ք (sic) սպգին[1] կիսագնդի, եւ Դեմեարի արարիչ: Աբրհնութիւն եւ փառք, գոհութիւն եւ փառաբանութիւն եւ ամենայն բարերանութիւն, հանդերձ երկրպագութեամբ: Ամենարարի, ամենաբրհեալ, ամենաթագաւոր, սուրբ եւ երկրպագելի երրորդութեանն եւ մի աստուածութեան ճըշմարտի, Հաւր ամենակալի եւ Միածնի Որդւոյ նորա եւ աւձելոյ նորա Ցիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ եւ Հոգւոյ նորա սրբոյ: Որոյ ծառայս Գրիգորիս էի եւ եմ եւ եղէց վճարակ եւ ժառանգութիւն միայն թէ ընկալցէ անարգամեծար Տէրն որոյ չնորհիւն ցանկացայ ասուածային սուրբ Սաղմոսարանիս եւ ողորմութեամբ եւ աւգնականութեամբ նորին գտի: Արդ, ով ասուածածասէր սիրելի եւ (ա)ռաքացող ցանկալի, եւ քան զկանոն պատուական սուրբ Հոգւոյն նուագի· բազալի բանի (վոճր գիրով) մարգարէին Դաւթի (= Դաւթի), որով ամենայն կեանք մեր սովաւ բարեաւ աւարտի, եթէ խաչ աւրհնի, թէ եկեղեցի, եւ այլ ամենայն քահանայապետական աւձմունք Աստուծոյ սաղմոսիս կատարի: Եւ պատուի բանիք մարգարէին Դաւթի ի հրեչտակաց, նաեւ ամենայն հաւատացեալ մանկունք եկեղեցւոյ ի բերան ունին զայս նուագոզ, երբեւ ըզսոյն գիւրագիւեցուցիչ յայտնի կարէ կացուցանել զգովասանութիւն սուրբին, այլ որ սրբի ի սիրոյ սուրբն՝ նայ ճաշակ քաղցրութեան սուրբն: Բայց ասատիկ ազատաղեալ թիւրեցաւ բանք սաղմոսիս ի ձեռն նորուսուին գրչաց եւ անփոյթ(ե)թիւթեան ուսումնատուորաց եւ հեղափո(ե)թիւթեան ուսումնատուորաց եւ հեղափոխ

Աստուած ողորմի ասացէք ըռէս ելէխսանին ծընօղացն ամէր Սարգսին եւ Ասլխանին· կողակցին Նուբարին, որդւոյն Վարդանէսին եւ եղբօրն Յովաննէսին, զաւերն Ասլխանին, որ վերընաին նորոգել եաուն զսուրբ գիրքս յիշատակ հոգ(ւ)ոյն իւրեանց· ասացէք Աստուած ողորմի նոցա հոգ(ւ)ոյն· Աստուած ձեզ ողորմես(ց)ի իւր միւս անգամ գալըստեան· ամէն· ի թուին ՌՃԿԸ· (= 1719 թ·)» (էջ 459)։

*Սոյն յիշատակագրութեան տակ կայ ուրիշ թուագրութիւն մը՝ տարբեր գիրով եւ տարբեր ժամանակէ, այսպէս· «ՌՄԺԵ· (= 1766 թ·) Օգոստոսի ԺԱ–ին»։

3· Նորգիրով, էջ 279բ· — *«Աղաչեմ զամենեսեան որք հաւատով երդէք ընդսմոն մարգարէին Դաւթի, յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասացէք հեղայհոզի եւ բարերարոյ քահանային Տէր Գրիգորին եւ իւր կողակցին Սիմային եւ իւր ծնողացն Գորգինց վարդապետին Ստեփաննոսի, Գայիանեայ, եղբօրն Մարտիրոսին, որդ(ւ)ոյն Խաչատուրին, Սնիայ, Քարիմին, Թումին, Մխիթարին, անեղբօրն Անդրիասին, Արիջօին, Հուրկիջանին, Նխշունին, որ ընացաւ ոսկեզօծ սկիհ մի եւ ոսկ արար ի վերայ Աղթամարայ Սուրբ Խաչին, անջինջ յիշատակ ինչ պատարագ ի նմայ մատչին նորա մաղ եւ բաժին լիցի· ամէն։ Աստուած զայն Ախթամարցին եւ զքահանայն օրհնի, որ վերայ նորա խնամ տանէ· ամէն»*։

4· Շեղագիր, էջ 448ա· *«Քրիստոս Աստուած, որ խոնարհեցար ի հայրական ծոցոյ եւ արարեր ազատութիւն ազգի մարդկան, արաւ ազատութիւն եւ մեզաց թողութիւն Շայումին, որ տարաժամ փոխեցաւ ի Քրիստոս եւ կենակցին իւրոյ Չանիբէկին· ամէն»*։

5· Վերջին նորագրը· 1826 թուին, կ· Պոլսոյ մէջ, Սաղմոսարանին սկիզբը դրած է *«Ճառաջաբան ծանօթութեան զբօսից Գրիգորիսի կաթողիկոսին»*։ Այս Ճառաջաբանը կը թուի թէ սկզբնագրին ընդօրինակութիւնն է եւ կամ նորագրին ձեռամբ քաղուած է Գրիգորիս կաթողիկոսին Ճիչատակարանէն (*Հմմտ· ատ Ճիչատակարան Բ·*)։ — *«ԳԻՐՔ ԱՏԵՆԻ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ԴԱԻԹԻ· Գրեալ է ի թվին Փրկչին 1012։ Այժմ նորագեաւ յամի Տեառն 1826 Պօլիս։ Ճառաջաբան ծանօթութիւն զբօսից· Փոքր Գրիգորիսի կաթողիկոսին· իսկ ես Գրիգորիս ծառայ ծառայիցդ Աստուծոյ, ի բաղում ամս տենչմամբ տոչորեալ էի ի սէր ուղղաբան Սաղմոսարանի Աստենի· ահա հանդիպեցայ ընտիր եւ լաւ օրինակի սուրբ վարդապետին Հայոց Յօհաննու Գառնեցւոյ, որ մականուամբ Սարգաւագ կոչի, այն որ բազում ճգմամբք զսաղմոսն ի թարգմանչադիր Սաղմոսարանէ զաղափարեալ էր։ Եւ իմ առեալ զայն Սաղմոսարան՝ համբուրեցի սիրով եւ լինճ եաու գրել յամենայն ստուգութեամբ, յամի Տեառն ՌԺԲ (= 1563 թ·) ամին Զուկն կոչեցելոյ, եւ լ· ամի բռնակալութեանն Հունգարին։ Վասն զի սաստիկ աղաւաղեալ թիւրեցաւ բանք Սաղմոսիս ի ձեռն նորուսում դպչաց եւ անփութութեան ուսումնասիրաց· վասն որոյ ստացա(յ) անգին մարգարիտս զայս ի մխիթարութիւն անձին իմոյ եւ ի յոյս փրկութեան»*։ (Էջ 3–4)։

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՐԴ· Գ· ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ
Գիտաշխատող հայկական ուսմանց մէջ, Տարիամ Համալսարան, Անգլիա։

Տարիամ 1959։

ՅՈՒՅՑԱԿ ՀՐՑԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ Ս· ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՈՒՑ ՆՈՐ ԴՐԱԳՐԱՐԱՆ Ի ԿԱՅԱՐԻԱ

ԿԱԶՄԵՑ ՏՐԴԱՏ ԵՊ· ՊԱԼԵԱՆ (1913/1914)

10.

ԱԽԵՏԱՐԱՆ

ՊՁԲ = 1437։

ԿԱԶՄ՝ տախտակեայ կաշեպատ, կազմի առաջին արտաքին երեսին վրայ պղնձեայ երկու խաչեր կան, եւ երկրորդ երեսին վրայ արծաթեայ փոքրիկ խաչ մը՝ մէջ տեղը աւարտիէ կարմիր քարով։ Կազմը էայիայուելու վրայ է։ — ՆԻՒԹ՝ թուղթ բամպակեայ, ղոզրկեալ։ — ԹՈՒՂԹ՝ 287 կամ 574 էջ։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 27·5 × 18·5 հրտմ·։ — ԳԻՐ՝ գրեթէ անցման գիր բոլորգրի նման։ — ԴՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսիւնակ 21 × 12 հրտմ· երկու սիւնակաց միջեւը եղած դատարկ միջոցն է 1 հրտմ·։ — ՏՈՂՔ՝ 21։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴ՝ ամէն գլխոց լուսանցքը, մեծ ու փոքր, բաւականին ճաշակաւոր ու հին վրձին, նկարք, կենդանիք, թռչուն եւն։ — ՊԱՏԿԵՐՔ՝ թղ· 2բ, Մատթէոսի, թղ· 86 պատռած, բնականաբար Մարկոսի պատկերով։ — Թղ· 137 պատռած է Մարկոսի աւետարանին փոքր մասովը, Քրիստոս, Յոհաննէսի եւ Կարապետի, եւ ընդհ նորահաս մանկանն Մելքիսեդեկի որ ժէ· ամեայ փոխեցաւ ի Քրիստոս եւ եթող սուրբ անմխիթար ծնողացս, եւ զաւերացն եւ ամենայն արեան մերձաւորացն կենդանեաց եւ հանգուցելոց, եւ ամենեցուն որ երախտիք ունի ի սուրբ աւետարանս տալով եւ կերակրելով ոսիս նէք ամառն (*այսպէս*) եւ կենակից իւր։ Արդ աղաչեմ զամենեսեան որք հանդիպիք կարդալով կամ աւրինակելով մեզաց թողութիւն խնդրեցէք վերոգրելոցդ ամենի եւ Աստուած զձեր մեզք թողու ղերընդրողացդ եւ Աստուած զձեր մեզք թողու ղերընդրողացդ ամէ՛ն։ Արդ գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի թվին հայոց, ՊՁԲ (— 1437), յաթոռակալութեան տեառն Կոստընդեայ, եւ յառաջնորդութեան արէի եւ երջանիկ հեզայոյաոջնորդութեան արէի եւ երջանիկ հեզայհոզի քաղցր եւ սրի՛ եւ ամենայն գովութեանց արժանաւորի տէր Մարտիրոսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի, եւ սուրբ Թէոդորոսի, յերկիրս որ կոչի Բերդկան ի վանքս սուրբ տիկնոյ, եւ յիշատակարանս դրեցաւ ի քաղաքս որ կոչի Հարբերդ ընդ հովանեաւ ամենասուրբ Աստուածածնի, եւ սուրբ Ստեփաննոսի եւ սուրբ Սարգսի զաւրավարին· ի յառաջնորդութեան թեմիս Հարբերդու, քալ եւ սրի՛ արհիեպիսկոպոսի, Տեառն Ստեփաննոսի, որ է երեւելի եւ էվհան ամենայն եպիսկոպոսաց աշխարհիս այսմիկ։ Եւ արդ աղաչեմ զձեզ յիշեալքիք ի սուրբ յաղաւթս ձեր զորդի արհի եպիսկոպոսի տէր Մելքիսեթի, զտէր Յովանէս, զաւագ քահանա քաղաքիս, որ է քահանայից ընդունարան, վարդապետաց ասպնջական, եպիսկոպոսաց աւթեան, սրբոց դարան· քաղցելոց կերակրիչ, պաւարաց մխիթարիչ, բանդելոց բազմաց ազնական երեւելի է զրունս աւագաց· գերեաց ազատիչ տալով յերմէ եւ առնելով յայլոց· լցեալ չնորհաւք անթերի ուսմամբ յԱստուածածնէ չունչ գրոց, սիւն հաստատուն, ի դուռն սուրբ Ստեփաննոսի անձանձրոյթ յաղաւթս, զոր հայցեմք յԱստուծոյ զի չնորհեսցէ զսա մեզ ընդ երկայն աւուրս ամէն։ Ընդ ամին յիշեալքիք զորբական եւ զչնորհալի սարկաւագն զՄարտիրոս աստուածային չնորհն լցեալ անթերի ուսմամբ, յարմատոյ քահանայի, եւ եղբայր անյաղթ փիլիսոփայ, զոր յառաջ յաստուած պահել զսոյ անփոյթ եւ հասանել ի կարգ քահանայութեան, եւ մշակ առանց ամաւթի ի դուռն սուրբ

եւ քնականաբար Ղուկասու պատկերով, թղ· 220, նոյնպէս պատռուած։ — ԽՈՐԱՆՔ՝ թուով 4, թղ· 3ա, 87ա, 138ա, 221ա, ունին մեծ եզերագարդ։ — ԹՈՂՉՆԱԳԻՐՔ եւ ԶԱՐԴԱԳԻՐՔ են ամէն գլխոց սկզբնատառերն։ — ԳԼԽԱԳԻՐՔ՝ կարմրաւ են։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ բաւականին մաքուր պահուած է։ — ԴԱՏԱՐԿ՝ թղ· 1ա, բ։ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝ թղ· 285ա—287բ։ — ԳՐԻՉ՝ Ստեփաննոս երէց։ — ՏԵՂԻ՝ յերկիրս Բերդկան ի վանս սուրբ տիկնոյ։ — ԹՎԱՄԱՆԱԿ ԳՐՋՈՒԹԵԱՆ՝ ՊՁԲ (= 1437)։ — ՏԷՐ՝ գուցէ գրիչն։ — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ՝ Մատենիս սկիզբն եւ վերջն երկուական մագաղաթեայ պահպանակներ կան, ձաշոց գրքի հատածք։

Մատեանս է՝ Աւետարան։

1· Թղ· 3ա—85բ, Աւետարան Մատթէոսի, «Գիրք Ծննդեան Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ Դաւթի», առաջին Գ տառը հրեշտակ մը, երեք տողերը զարդագիր։

2· Թղ· 87ա—136բ· Աւետարան Մարկոսի, «Սկիզբն աւետարանի Յիսուսի Քրիստոսի որպէս»· առաջին Ս տառը թեւատոսի որպէս»· առաջին Ս տառը թեւաւոր կենդանի մը, երկու տող զարդագիր, տող մը կարմիր գլխագիր, վեց տող ալ կարմիր մելան։

3· Թղ· 137ա—220բ· Աւետարան Ղուկասու, «Քանզի բազումք յաւժարեցին»· առաջին Ք գիրը կենդանի մը, չորս տող զարդագիր։

4· Թղ· 221ա—284բ· Աւետարան Յովհաննու· «Ի սկզբանէ էր բանն եւ բանն էր»··· Առաջին Ի գիրը թռչուն մը, չորս տող զարդագիր, տող մը կարմիր գլխագիր։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (գլխաւոր յիշատակարան, մատենիս գրչէն բայց աւելի փխրագիր)· (Փ)առք անակդրանն եւ սկիզբն ամենայնի անեղ էին եւ գոացուցչին բնաւից, անվաղճան եւ անսահման էին···։ Եւ արդ ես յետինս ի ղէչաց, եւ անարժանս ի կարգաւորաց, սուտ անուն էրէց Սաեփանոս, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առնս, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական հրամանէն որ ասէ յոր կոչումն կոչեցար ի նմին կացիր, եւ արդ իմ ոչ բաւելով զայսպիսի վաստահութիւն այլ ունայն յամենայն բարեաց եւ թափուր։ Այլ յուսամ ի մարդասիրութիւն Աստուծոյ զի իմ բազում մեղացս թողութիւն արասցէ, եւ կենակիցն իմոյ Այնայի, եւ հաւրն իմ Գրիգորի եւ մաւրն Շնախորի, եւ եղբաւրն իմ Յովհաննէսի, եւ Յովանէսի Յովասափի եւ Մկր(ա)չէի, եւ մարքրոլն իմ Սրուս խաթունի, եւ զաւակացն իմոց հանգուցելոցն ի